

## ПОСТКРИЗАТА ИЛИ НАЗАД КЪМ БЪДЕЩЕТО И ОТВЪД НЕГО

[Нора Николаева](#)

Магистър по философия,  
инспектор в катедра “ЗСД”,  
СА”Д.А.Ценов”- гр.Свищов

### **Abstract :**

The main goal of the article is to define the fundamental reasons due to which the world's leading economy has fallen into the conditions of global crisis. The advantages of the philosophy of spiritual pragmatism are revealed in search of valuable foundations of the modern world. The article is considering the need of spiritual and valuable reincarnation and the possibilities of economic alternatives and a better thinking along this line. The latter have been represented through the prism of holistic approach.

**Key words :** holistic culture, values, spiritual pragmatism, economical alternatives

### **Резюме :**

Основната цел на статията е да се изведат фундаменталните причини, поради които водещата световна икономика попадна в условията на глобална криза. Разкриват се предимствата на философията на духовния прагматизъм в търсене на ценностните устои на модерния свят. В статията се разглежда необходимостта от духовно и ценностно прераждане и възможностите за икономически алтернативи и мислене в такава насока. Последните се представят през призмата на холистичния подход.

**Ключови думи :** холистична култура, ценности, духовен прагматизъм, икономически алтернативи

Вълната на посткризисния период завладява умовете на хората в икономическата сфера и чертае нуждата от нов светоглед, нова финансова архитектура и култура от нов тип, наречена холистична.<sup>1</sup> Свидетели сме на раждането на генерацията на духовно - етичните прагматици,<sup>2</sup> изследващи мисловните механизми и духовни хоризонти, които осигуряват продуктивно и успешно действие в условията на

---

<sup>1</sup> От гръцки holos означава “цял, цялостен”; холизъмът е учение, което разглежда всяко явление като уравновесена, саморегулираща се цялостна система ; холистичният подход е контрапункт на редуционистичния подход. Той се стреми да разбере как частите на цялото са взаимозависими и как си влияят една на друга. Приложение на понятията “холизъм”, “холистичната култура”, “холотоп” виж при: Клима, Херберт, Нека бъдем отворени и цялостни, В: Застраховател прес, №11, 16-30 юни, 2010, с.11. Холистичният подход в медицината се разяснява от д-р Атанас Гълъбов. За повече подробности вж.: Гълъбов, А., Световната конспирация срещу здравето, С, 2001, с.55. Аспекти на дилемата ”индивидуализъм-холизъм” в социалните науки са представени в едноименната статия на доц. д-р Иван Върбанов, вж.: Върбанов, И., Диалог / ел. списание/, №3, 2002 г.

<sup>2</sup> Понятието се среща в разработките на проф. д-р Ц. Воденичаров, Факултет по обществено здраве при МУ София. Вж. Воденичаров, Ц., Приликата между мениджъра и медика, [http://www.bg-jhm.net/JHM/V4\\_2004\\_No4/jhm\\_art\\_bg\\_V4\\_04\\_4\\_Tz-Vodenicharov\\_fulltext.htm](http://www.bg-jhm.net/JHM/V4_2004_No4/jhm_art_bg_V4_04_4_Tz-Vodenicharov_fulltext.htm)

Нора Николаева

посткриза. Представителите на това направление прибавят нови стойности към познатите истини и по принципа на Едуард де Боно (авторитет в областта на творческото мислене и иновации) на много места и под различна форма заявяват, че всъщност най-големият проблем, пред който е изправен светът, не е глобалното затопляне, а лошото мислене.

Духовните прагматици безстрастно, но добронамерено вървят по пътя към успешната себerealization и просперитет, подлагайки на преценка общоприетите ценности, изхождайки от предпоставката, че категорията “ценност” е също толкова фундаментална, колкото категорията “истина” например. Те намират основания и перспективи за аксиологично<sup>3</sup> осмисляне на идеи и практики в сферата на икономиката като отделят внимание на ценностната идентичност на посткризисното поведение.

Ключови думи в процеса на търсене на актуално съдържание и критерий за разграничаване на ценностите и антиценностите на посткризисното общество са: нестандартност, сълидерство,<sup>4</sup> устойчивост, баланс на интереси, качество на живот и цялостност, прозорливост, съживяване на духовните образци и практики. Посредством тях, в условията на мултирасовата и мултикултурната етнодемографска картина на света, е възможно да се опровергае тезата, според която: “не са останали общи ценности, обща история и общи герои”<sup>5</sup>, които да поддържат единството на човешката общност. В “клуба” на прагматиците от нов тип причините за кризата се откриват в нещо по-фундаментално от ипотечните кредити например, а именно – в механизмите на функциониране на глобалната икономика и общество. Затова членовете на този “клуб” пророкуват смъртна присъда на световната икономика в сегашния ѝ вид ( “...обществото като цяло марширува към варварството”- е тъжната констатация на Ерих Фром.<sup>6</sup>). Те осъзнават, че пазарната икономика дава дефекти, които или са вградени в конструкцията на механизма ѝ (доминиращият икономически модел е миниран от своите вътрешни ограничения: географски, ресурсни, демографски, финансови и др.), или са последица от несъобразяването с обективните икономически закони. Едномерният, материално ориентиран икономизъм<sup>7</sup> с непрекъснатото си възходящо развитие причинява “прегриване” на световното стопанство. Потребителската експанзия и нарастващата консумация са се издигнали до нивото на религия и като такива са на път да взривят глобалната икономика, достигайки нейните естествени предели. В духа на духовния прагматизъм и здравия икономически разум е и констатацията, че явлението преследване на печалба отвъд рамките на платежоспособното търсене ражда квазипаричен космос, а виртуалният спекулативен финансов балон рано или късно се пука.<sup>8</sup> Икономическата наука не е изучила достатъчно този механизъм, защото той е напълно нов, но едно е сигурно, а именно, че тази ситуация ескалира. Положителното в случая е, че се отварят пространства за нови нагласи, идеи и практики, защото както бедните общества, така и добре замогналите се материално общества се нуждаят от многомерно и цялостно (холистично) развитие в екстензивен и интензивен план (Нека припомним, че според духовните учения и практики както крайната бедност, така и свръхбогатството като проявления на състоянието на неравновесие, раждат пороци.). Обратно, при инертното безхаберие и

<sup>3</sup> От гр. «стойност», «ценност» - философска теория на ценностите и оценката.

<sup>4</sup> По израза на Жозе Мануел Барозу, В: Светът през 2010 /Издание на в.”Капитал”/, 2010, с.46.

<sup>5</sup> Стоянов, В., Парите и смъртта на Запада през призмата на глобализацията, С, 2005, с.108.

<sup>6</sup> Фром, Е., Душевно здравото общество, С, 2004, с.187.

<sup>7</sup> Вж.: Тилкиджиев, Н., Качеството на живот: критерий за по-доброто общество, В: Панорама на труда, №3-4, 2010, с.70.

<sup>8</sup> Разгръщането на този процес е представено детайлно в статия на Юри Николов: “Световна икономическа или цивилизационна криза?”, в електронното списание “Геополитика”- <http://geopolitika1.hit.bg/6/geo-26-nikolov.htm>

Нора Николаева

безогледно, спекулативно и самоцелно “правене на пари” ще продължават да се трупат последиците от философията на хедонистичния егоизъм (“живот само за себе си”), сред които последици попадат явления като : застаряване на западните общества, (рязко намаляване на демографския прираст), нуждата от внос на имигранти, разрушаването на традиционните модели на живеене (свят, лишен от културно разнообразие, в който властват корпоративните стандарти) и др. Накратко, допускането на следваща глобална криза ще означава пълен срив на световната икономика като цяло и внушителен по дълбочина на пораженията си духовен колапс.<sup>9</sup>

Дали политическата икономия е “разработила достатъчно теорията на потребностите”<sup>10</sup> или тя е плод на интердисциплинарни изследвания, отговорът не променя генералния извод, че противаречието между безграничните потребности и ограничените ресурси съставлява основния икономически проблем. От основите на икономическия анализ е известно, че когато в обществото се поставят цели, откъснати от техните потребности, закономерно се стига до отчуждаване и ниска икономическа ефективност. Потребностите остават неудовлетворени, а ресурсите – безполезно изразходвани. Този извод е валиден и спрямо духовните потребности, които по необходимост предстои да бъдат реабилитирани и стимулирани. Тази разновидност потребности е свързана с творческия растеж на човешката раса (по линия на триадата дух – душа – ум) . По природа тези потребности разширяват хоризонта на човешките способности и насърчават вродената, но позабравена емоционално – познавателна насоченост на човешкото същество към загадките на битието и на самопознанието в частност.

Сред колосалния бум на материалното потребление и провокирането на “синтетични” потребности у човека, в глобалния свят се породи феномена на отчуждението<sup>11</sup> и в самото потребление. Тази форма на отчуждение се изразява във загубата на връзка с реалните нужди на човека, в частност и на автентичните “вторични” потребности, което в крайна сметка причинява разрушаване на собственото аз (индивидуалната идентичност) у съвременния човек.

“Спонтанният” ред на пазара вече диктува търсенето на нови ресурси, но този ред вероятно ще достигне и до същностно нова модификация на потребление, която ще включва необходимостта от стимулиране и задоволяване на непопулярни, неосъзнати и неудовлетворени потребности. От такъв порядък са търсенето на истинското предназначение и смисъл на човешкото съществуване и така наречената “жажда за битие и насладата от битието”<sup>12</sup>. Съгласно Третия закон на Госен<sup>13</sup> за постоянното нарастване и възобновяване на потребностите, наред със задоволяването си във въпросните потребности неминуемо ще протече и процес на усложняване. В този смисъл споменатата пълноценна наслада ще бъде постигната в резултат на предварително проведена художествено - естетическа, философска и/или психологическа подготовка (образование), на която подготовка може да се погледне двояко - едновременно и като на ресурс и като на потребност. Според Първия закон на Госен всяка потребност в процеса на задоволяване постепенно намалява своята интензивност. Това в общия случай е неоспоримо, но е неприложимо спрямо т.нар.

<sup>9</sup> Вж. Михайлов, Ем., Размисли върху закономерностите и движещите сили на глобалната финансова криза, В: «Народностопански архив»,СА, кн.3, 2010, с.71.

<sup>10</sup> Гаврийски, В., Икономика на застраховането, С, 1998, с. 198.

<sup>11</sup> Първоначално думата се използва в медицината за означаване на душевно болен човек; екзистенциалният смисъл на думата е «безразличие, душевна деградация».

<sup>12</sup> Вж. Стоянов, В., цит.съч., с.113.

<sup>13</sup> Херман Госен (1810 – 1858) – немси учен – икономист, предшественик на икономическия субективизъм. Формулира закона за задоволяване на потребностите в основното си съчинение «Развитие на законите на човешкото общуване».

Нора Николаева

висши потребности, чието задоволяване има парадоксален характер. Известен факт е, че един от основателите на хуманистичната психология Ейбрахам Маслоу, описва в своята теория на потребностите така наречена самоактуализация. Това е висша потребност, която в процеса на задоволяване увеличава своя интензитет. Самоактуализацията представлява самоутвърждаване на личността, което се изразява в желанието на човека да стане такъв, какъвто може да стане, достигайки върха на своя потенциал (талант и способности). Според Маслоу среднестатистическият човек удовлетворява едва 10% потребността си от самоактуализация. Същата достигат едва 1% от населението на земята, но това се дължи в значителна степен и на факта, че хората не предполагат колко потенциал е заложен у тях и възможностите за разгръщането му са силно ограничени. Това състояние на нещата може да бъде променено в резултат на еволюцията на човешкото познание и на потребителския опит от една страна, и в зависимост от характера, насочеността и степента на производство и реклама, от друга страна. Неоспорим факт е, че и метапотребностите наред с базисните потребности представляват мотив за икономическо поведение на хората и стимул за разнообразната им дейност и като такива могат да доведат до структурни изменения в икономиката. Тяхната “еластичност” (по определение на Госен) и изучаването им могат да окажат въздействие върху процесите на търсене и предлагане в контекста на посткризисните ценностно – икономически предизвикателства. По този начин философско - икономическата дилема за определящия характер на потребностите или на производството ще получи решението си отново чрез идеята за взаимното допълване на тези два елемента от общия икономически кръговрат, но ценностния акцент ще бъде преместен върху метапотребностите.

Доминиращата концепция за качество на живот (благоденствие)<sup>14</sup> не би следвало да бъде сведена единствено до стремежа към консуматорство, алчност и неутолима жажда за печалба на всяка цена. Манипулативното насаждане на потребителска и кредитна нагласа в периода преди кризата дълго експлоатира психологическите слабости на човешката природа, насаждайки чувства на неудовлетвореност, обърканост и дезориентация в ситуации на свръхизбор (респ. безизходица при липса на избор). Това въздействие постепенно превърна хората и обществата предимно в пазарни субекти (работна сила и предприемачи, производители и консуматори) и направи “лоша услуга” на глобалната пазарна икономика в перспективата на нейното дългосрочно развитие. Абсолютизацията на тази тенденция закономерно ще причини самоизчерпването и саморазрушението на самата системата.

Новото посткризисно мислене не трябва да гледа на човека единствено и само като на средство и ресурс, а правенето на пари не бива да се възприема като самоцел. При идентифицирането на първопричините за кризата в доминиращия в света икономически модел, посткризисната рационалност се натъква на неизбежността от духовно - ценностно прераждане на човечеството. Това преобразяване представлява алтернатива на програмата за напредък чрез неистово пилеене на ресурси, духовно опустошение, превръщащо удоволствието в култ, ужасяващо потребление, както и напредък чрез огледалната тенденция на крайната незадоволеност (В страни, най-големи износителки на храни в света, населението измира от глад!<sup>15</sup>).

Човекът е позабравената кардинална ценност, цел и смисъл на икономиката, която се нуждае за своята саморегулация от неговото ускорено очовечаване и одухотворяване. Опитът да се продължи бума на материалното потребление е

<sup>14</sup> Тилкиджиев, Н., Цит. статия, с. 70 и сл.

<sup>15</sup> Примерът е от : Гълъбов, А., Цит. съч., с. 44.

Нора Николаева

обречен на кратковременен ефект,<sup>16</sup> затова новият прагматизъм ще заложи на духовното пробуждане на човека. Изборът ще се сведе до реабилитацията на исконни ценности (например ценността справедливост) и образци на поведение като: спестовност и инвестиции в образованието, в културата и здравеопазването, разумност в потреблението, умереност (златната среда), потребност от ментално и духовно самоусъвършенстване, креационизъм, нови начини за ефективно използване на свободното време, холистична култура и др.

Всяка икономическа алтернатива по необходимост следва да определи своите ключови ценности, на които се базира и да установи дали съществуват институции, които да ги реализират. Такъв контрапункт на пазарната икономика представлява т.нар. Икономика на участието, наречена от своя автор за кратко ПарЕкон (The Participatory Economic Project)<sup>17</sup> Според М.Албърт ценностите, на които държим и които трябва да бъдат стимулирани са : Солидарност (социална отговорност), Разнообразие, Справедливост и Самоуправление (ценност, свързана с вземането на решения).<sup>18</sup> Като авангарден икономически анализатор и етически стратег Майкъл Албърт достига до заключението, че пазарната икономика разрушава солидарността, намалява разнообразието, ликвидира справедливостта и не схваща идеята за самоуправление. От тази горчива констатация произтича съвместният призив на М. Албърт и професор Ноам Чомски, който може се обобщи накратко с думите : “Да изградим обществото отдолу-нагоре!”. В условията на избухналия финансово – икономически пожар, който “не бива да се гаси с това, което го е разпалило”<sup>19</sup>, този апел е белязан с надеждата, че изложеното в концепцията за Парекон ново съдържание на ценностите ще се възприеме като практически възможно.

Първата ценност в т.нар. Парекон е солидарността. Тя се разглежда в контекста на безкласовата икономика на участието като израз на една от висшите човешки потребности – потребността от обвързване. Солидарността се състои от желанието и необходимостта от благоприятни взаимоотношения и взаимна помощ в процеса на труда и в останалите човешки дейности. В теорията на Маслоу е описана аналогична потребност, наречена потребност от принадлежност или привързаност към някаква човешка общност. Въпросната потребност има огромно значение за мотивацията от гледна точка на въздействието върху поведението на човека. Икономическият живот според привържениците на Парекон не трябва да произвежда само продукти, а да генерира и солидарност, т.е. напредък чрез подобряване на състоянието на другите. В духа на тази основополагаща ценност е идеята на антиглобалистите протестанти за съществуването на друга възможност за човешкото общество<sup>20</sup>, съгласно която международната система трябва да насърчава сътрудничеството, вместо конкуренцията например чрез вдъхването на нов живот на местните общини.

Втората ценност в Икономиката на участието е разнообразието. Институциите за производство, потребление и разпределение в една социопатична икономика абсолютизират комерсиалното като ограничават възможностите за избор и съкращават пътищата за задоволяване на човешките потребности. Пазарната реторика популяризира възможностите, но през призмата на тесните конформистки и консуматорски модели на поведение за сметка на уникалната човешка идентичност.

<sup>16</sup> Изводът е направен от Джефри Сакс, Вж.: Сакс, Дж., Посейте семената на стабилен растеж, в.”Класа”, №23, юли 2010, с.12.

<sup>17</sup> Вж. Албърт, Майкъл, Разговор за живота след капитализма – икономика на участието Парекон, <http://radr.net/ZBG/adisp.php?aid=26>

<sup>18</sup> Интерпретация на тези ценности Майкъл Албърт предлага в електронната си статия на адрес : <http://lifeaftercapitalism.info/parecon-values>

<sup>19</sup> Вж. Михайлов, Ем., Цит.статия, с.68.

<sup>20</sup> По едноименната статия на Джей Уолджаспър.

Нора Николаева

Третата ценност, която засяга разпределението на богатата между участниците в икономиката, е справедливостта. В условията на съвременната икономика критерият за възнаграждаването е пропорционален на степента на пазарната позиция, на собствеността, властта и постигнатите резултати. Икономиката на участието не възнагражда според обема или ценността на произведеното, а предвижда заплащане според интензивността (направените усилия и жертви) и времетраенето на работата. Следователно една справедливата икономика не бива да пренебрегва по – малко продуктивната, но социално значима работа, която може да бъде в частност и непрестижна. В Парекон “победителите” в “генетичната лотария”(хора, носители на вродени дарби), както и всички останали трудещи се в конкретна област получават еднакво заплащане при работа с идентични условия, времетраене и интензитет. В този смисъл се приема за справедливо обект на възнаграждение да бъде само онова, което зависи от личността и не е обективно предпоставено, например от късмета, природната дарба или от по-добрите оръдия и условия на труда. Що се касае до придобитите умения като основа за социално неравенство, икономиката на участието предвижда стимулиране на труда и усилията, положени в процеса на самото надграждане на такива умения и допълнителни квалификации.

Последната морална ценност в Парекон засяга въпроса за вземането на решения и се нарича самоуправление. Самоуправленската дейност се явява алтернатива на редица едностранчиви подходи като : авторитарното вземане на решение; решение вследствие на консенсус; решение на принципа “един човек – един глас”; абсолютизиране на правото на мнозинството да решава и др. В светлината на принципа на самоуправление като важен проблем на цивилизацията се представя и вземането на жизненоважни решения от хора, които живеят на огромни разстояния от тези, които търпят последиците от тях. Затова в Парекон всеки човек участва в решенията пропорционално на степента, в която той ще бъде засегнат, т.е. всички възможни методи за вземане на решение имат смисъл, но съобразно особения характер на дадената специфична ситуация. Например могат да се използват различни начини и средства за отчитане на гласуване, в съответствие с пропорционалното въздействие на решението върху всеки участник. В тази връзка планирането при Парекон представлява система, която използва “двупосочен обмен на взаимно информирани предпочитания чрез набор от ...средства, включващи така наречените индикативни цени, помощни съвети, периодично съгласуване с постъпваща нова информация и др.”<sup>21</sup>

Икономиката на участието разглежда всяка една ценност или нейния дефицит във връзка с другите ценности, които конституират “тоталните социални факти”<sup>22</sup>. Затова като ценностно - практическа философия тя има шанса да си пробие път сред многобройните идейни програми за преодоляване на духовно – икономическата криза.

Очевидно е, че във времена на трансформации<sup>23</sup> и на лидери от нов порядък печелившата стратегия ще бъде да се заложи на философията на равновесие между богатството и мъдростта. Това предполага и изнамирането на нови принципи или опресняването и адаптирането на традиционни такива. Те могат да послужат за обосноваването и популяризирането на мерки в съчетание с поведенчески модели като: умереност, дисциплина (самоограничаване), латерално мислене ( “материалните блага, без които можем и духовните блага, без които не можем”), умни зелени технологии за снабдяване с възобновяеми енергоизточници, рециклиране на ресурси, инвестиране в

<sup>21</sup> Албърт, М., Цит. статия.

<sup>22</sup> Вж. Фотев, Г., Дефицит на социални ценности, В : [http://politiki.bg/?mod=osf&lang=1&c=cc\\_osf\\_heading&m=readDoc&p\\_id=464&p\\_inst=463673](http://politiki.bg/?mod=osf&lang=1&c=cc_osf_heading&m=readDoc&p_id=464&p_inst=463673)

<sup>23</sup> По израза на Барозу, Цит. статия, с.46.

Нора Николаева

местните традиции като двигател на развитието на националните икономики и т.н. От друга страна промяната на посоката на мислене е възможно да породи нуждата от нови институции, по – хуманни и екологосъобразни. В последна сметка за най – важен принцип на социално – икономическата реконструкция трябва да се приеме използването само на мирни средства и отхвърлянето на всички форми на насилие.

Човешкият опит като цяло не познава “резки разпадания на несъвместими и несъпоставими същности”<sup>24</sup>, т.е. в света действа т.нар. принцип на непрекъснатостта. В такъв случай съгласно холистичния подход на духовно – прагматистката рационалност няма основания за противопоставянето на философското и икономическото, на духовното и материалното начало. Духовните прагматици negliжират начин на мислене, който противопоставя по линията “или-или”, в частност “правилно или неправилно”, “с нас или против нас”, “добър или лош” и др. Те разгръщат потенциала на мислене от друг тип – интегралното (асоциативно, холистично) мислене, в корелацията “и-и”<sup>25</sup>. При този подход различията в мултицивизационния свят, в който живеем, и многообразието в света на икономическите идеи, се възприемат като богатство на възможности. Така в контекста на новото отношение към свата диалогът се налага като водеща форма на общуване, която не заличава идентичностите, а минимизира конфронтациите между тях, търсейки техните общи, съвпадащи измерения и обединяващи истини.<sup>26</sup>

Днес науката преодолява илюзията, че живеем в рационална, завършена и предсказуема вселена, която е лишена от сакралност. Напротив, при възприемането на по-широкообхватна гледна точка се разкрива възможността за безкрайното подобряване и на планетарното човешко стопанство. Като затворена икономическа система, на този етап в развитието си, това стопанство е обречено на автаркия.<sup>27</sup> В дългосрочен план последната вероятно ще доведе до уеднаквяване на условията и стандартите на живот, работа и бизнес в целия свят, синхронизирайки механизмите и институциите на глобалните пазари и политически институции. В тази връзка вероятността практическите последици от стратегията на крайния материализъм в бъдеще да доведат до гибелта на Земята и човечеството е твърде голяма.

Посткризисните предизвикателства дават шанс за смяна на мисловния ракурс, който предпоставя необходимостта от осмислянето и възприемането на алтернативи на пазарната икономика. На тази база се формира нагласата, според която една бъдеща високоефективна хуманна (социално-пазарна) икономика ще отговори адекватно на въпроса : как да произвеждаме, потребяваме и разпределяме по-резултатно и по-морално от всякога? Новото икономическо поведение е изправено пред избора да бъде идейно обезпечено от философията на духовния прагматизъм или да регресира под знака на стария господстващ пазарен фундаментализъм .

<sup>24</sup> Идея в концепцията на Джон Дюи, един от най – видните представители на прагматизма, Вж. Философски речник – съвременни философи XIX – XX век школи, направления, С, 1993, с. 424.

<sup>25</sup> От цитираните автори, разграничаване на видовете рационалност се среща при Ц. Воденичаров, Цит. позиция.

<sup>26</sup> Вж.: Несторов, Л., Отзиви от третата египетско-българска конференция, Исмаиля, 5-6 април 2009 г., В: Резюме на доклада на проф.А.Дамянов на тема: “Международно сътрудничество и мултицивизационен подход,сп.”Народностопански архив”,с.87-88.

<sup>27</sup> От гр. “самозадоволяване”; икономическа система, при която търговските връзки с външния свят са силно ограничени или не съществуват; от англ. autarchy – “пълно самоуправление”. Терминът се употребява от Тодор Марков в неговата статия “ Умира ли капитализмът?”в контекста на алтернативните на пазарната икономика модели на стопанско развитие. Повече за пазарно-икономическите ограничения и техните последици вж.: [http://bg.netlog.com/todor\\_d\\_markov/blog/blogid=28074&jproxy=3](http://bg.netlog.com/todor_d_markov/blog/blogid=28074&jproxy=3)

**ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА:**

1. Барозу, Ж., Светът през 2010, изд.в."Капитал", 2010;
2. Върбанов, И., Аспекти на дилемата "индивидуализъм - холизъм" в социалните науки, ел.сп."Диалог", бр.3, 2002;
3. Гълъбов, А., Световната конспирация срещу здравето, С, 2001;
4. Гаврийски, В., Икономика на застраховането, С, 1998;
5. Клима, Х., Нека бъдем отворени и цялостни, в."Застраховател прес", №11, 2010;
6. Михайлов, Ем., Размисли върху закономерностите и движещите сили на глобалната финансова криза, В: «Народностопански архив»,СА, кн.3, 2010.
7. Несторов, Л., Отзиви от третата египетско-българска конференция, Исмаиля, 5-6 април 2009, сп."Народностопански архив", бр.2, 2009;
8. Сакс, Дж., Посейте семената на стабилен растеж, в."Класа", №23, 2010;
9. Стоянов, В., Парите и смъртта на Запада през призмата на глобализацията, С, 2005;
10. Тилкиджиев, Н., Качеството на живот: критерий за по-доброто общество, сп."Панорама на труда", №3-4, 2010;
11. Фром, Е., Душевно здравото общество, С, 2004;
12. Философски речник – съвременни философи XIX – XX век школи, направления, С, 1993;
13. Воденичаров, Ц., Факултет по обществено здраве при МУ София, В:  
[http://www.bg-jhm.net/JHM/V4\\_2004\\_No4/jhm\\_art\\_bg\\_V4\\_04\\_4\\_Tz-Vodenicharov\\_fulltext.htm](http://www.bg-jhm.net/JHM/V4_2004_No4/jhm_art_bg_V4_04_4_Tz-Vodenicharov_fulltext.htm)
14. Николов, Ю., Световна икономическа или цивилизационна криза?, ел. сп."Геополитика":  
<http://geopolitika1.hit.bg/6/geo-26-nikolov.htm>
15. Албърт, М., Разговор за живота след капитализма- икономика на участието Парекон, В: <http://radr.net/ZBG/adisp.php?aid=26>; <http://lifeaftercapitalism.info/parecon-values>
16. Марков, Т., Умира ли капитализмът?, В:  
[http://bg.netlog.com/todor\\_d\\_markov/blog/blogid=28074&jproxy=3](http://bg.netlog.com/todor_d_markov/blog/blogid=28074&jproxy=3)
17. Уолджаспър, Д., Възможен е и друг свят – Кои са антиглобалистките протестанти? , В : <http://www.mediatimesreview.com/may/Global.php>
18. Фотев, Г., Дефицит на социални ценности, В :  
[http://politiki.bg/?mod=osf&lang=1&c=cc\\_osf\\_heading&m=readDoc&p\\_id=464&p\\_inst=463673](http://politiki.bg/?mod=osf&lang=1&c=cc_osf_heading&m=readDoc&p_id=464&p_inst=463673)